

RADIM BRÁZDA

AGORA FILOSOFŮ ZBAVENÁ

Začneme poněkud drsně: domnívám se, že filosofové i filosofie dnes a v našich podmínkách nemají příliš vysoký kredit na pomyslném intelektuálním žebříčku, který by alespoň zhruba vyjadřoval mínění většího a různorodého vzorku lidí. Kdo by o tomto tvrzení pochyboval, nechť si porovná výsledky a preference grantových rozhodnutí — filosofie je spíše trpěna. Na obhajobu tohoto stavu budiž řečeno, že to není příliš výjimečná situace.¹ Filosofie (a znovu připomínám — u nás) nepatří dnes mezi příliš razantní způsoby smyslové a racionální mobilizace. Mnozí filosofové se tím příliš netrápí a akademická skrytost jim vcelku vyhovuje, jiní se na pomyslnou agoru i mediálního typu snaží proniknout. Mnozí filosofové rovněž podléhají jisté nostalgii po svých domnělých dřívějších kompetencích. Do stavu vyvolávajícího nostalgii se však často dostaneme vlastním přičiněním. Pokud se nespokojíme s vnímáním filosofie jako exkluzivního intelektuálního klubu, pak se můžeme ptát, proč se filosofů dnes nikdo na agoru na nic neptá, proč tam ani nechodí a proč i oni sami pochybují o svých kompetencích? Zpráva o situaci v kompetencích filosofie pak připomíná orgie pochybných inzerátů na domy, v nichž už nikdo nebydlí, bydlet nechce, nebo které se staly neobyvatelné. Podle německého filosofa O. Marquarda byla filosofie v průběhu svých dějin nejdříve kompetentní pro všechno, pak pouze pro něco a nakonec pouze pro doznání své vlastní inkompetence. V požadavcích na různé kompetence jí konkurovalo a) náboženství, reagující na výzvu „vést lidi ke spáse“, což filosofie koneckonců nevnímala jako svůj úkol; nebyla spásitelská, nýbrž se stala problematickou a problematizovala, b) exaktní vědění, reagující na technologickou výzvu požadující vedení lidí k lidsky užitečnému vědění; i zde přestala být filosofie kompetentní i když se podle Marquarda jevila po nějakou dobu v podobě teorie vědy jako *ancilla scientiae*, c) politická výzva žádala od filosofie, aby vedla ke spravedlivému štěstí lidí; politická praxe však

1 Jisté „uspokojení“ může skýtat i následující ilustrativní údaj: „J. Meyer (*Annales* 29, 1974) odhaduje, že v předrevoluční Francii ze 26–28 miliónů obyvatel umělo sice 6 miliónů číst a psát, ale jen 400 000 jich přečetlo za rok více než jednu knihu a asi 30–50 000 se zajímalo o díla jako *Encyklopedie*.“ (Loewenstein, B.: *Projekt moderny*, Oikoymenh, Praha 1995, s. 168).

převýšila filosofii a to ať již aktivitou či smyslem pro možné a institucionální. Nejinak je tomu s kompetencemi i v oblasti životní moudrosti a vzpomínek a tak Marquard konstatuje kompetentnost filosofie pouze pro doznání své vlastní inkompetence. Podle něj jí jedna kompetence přece jen zůstala a to je kompetence ke kompenzaci uvědoměné inkompetence.² Tato důslednost je však v jeho pohledu institucionálně sebevražedná: proč by někdo naslouchal „vědě“, která má potíže s chápáním své vlastní činnosti, má pochybnosti o svých kompetencích, je vůči sobě skeptická? To, co filosofa uspokojuje, může odradit případné abonenty a v publiku pak zůstanou usazení opět pouze filosofové. Můžeme se ptát následovně: je nutné, aby filosofům někdo naslouchal? Nevystačí si v zavedených institucích i bez toho? Filosofové mohou psát špatně, odtaziť, mohou být nudní, temní, mohou být diskreditováni jako tlachalové — přesto filosofické instituce fungují, časopisy se plní a knihy produkují. Jistá míra nezájmu o filosofii jí může být i užitečná, nemusí být alespoň nikomu vděčná a pokud se drasticky nepromění struktura humanitních věd, nehrozí ani nebezpečí institucionálního ohrožení. Jako filosofové bychom se mohli bránit, že to není naše vina, že jistá míra nesrozumitelnosti, vyžadující k rozbalení předkládané informace větší intelektuální úsilí než běžný seriál, byla kvalifikována jako nekompetentnost. Tato výtky by mnohé „kritiky“ ani nenapadla např. v případě fyziky — u filosofie ale ano, protože dnes jsme přeci „všichni tak trochu filosofové“. Mnohé varianty filosofických promluv a úvah, které jsou kousavé a nepohodlné, byly tak odsouzeny do role Kassandry. Ta sice získala od Apollóna schopnost předvídat budoucnost, ale protože odmítla jeho lásku, ztrestal ji tím, že nikdo jejím věšt-bám nevěřil — uražená ješitnost mocných tak byla kompenzována.

Způsobů, jak se dostat zpět na agoru, je jistě celá řada. V Itálii bylo svého času možné zakoupit na stáncích vedle knih o květinách, psech nebo zahradnických encyklopediích vícedílné, sešitové dějiny filosofie pro laiky (*Storia della filosofia antica, moderna a contemporanea*, 1985/87), které editoval pro Římské nakladatelství *Armando Curcio* filosof Emanuele Severino. Při tomto počínu se sešlo množství italských filosofů rozdílné orientace a časově pokrývaly tyto sešity úsek od starověkého Řecka po antropologické myšlení a strukturalismus stol. 20. Jediný povel, který přišel pro autory z nakladatelství byl: srozumitelnost. Další italskou pozoruhodností, která vzbudila zájem o filosofii byly i dvoudílné dějiny řecké filosofie *Luciana De Crescenda*. První díl *Storia della Filosofia Greca I Presocratici*, vyšel v r. 1983 — obratem ruky bylo prodáno 600 000 výtisků, po měsíce se držel na špičce italských bestsellerů. De Crescendo byl bývalý manažer společnosti IBM, který zhruba 10 let před vydáním knihy pověsil svoji práci na hřebek a věnoval se filosofii. Předtím působil rovněž jako ilustrátor komiksů, fotograf a televizní moderátor. Pozoruhodné bylo, že i německý překlad jeho dějin se stal bestsellerem, který kupovaly především ženy — časopis *Cosmopolitan* dělal rozhovory s tímto „dobře vypadajícím, fascinujícím mužem“. Úroveň popisu dějin byla však spíše typu Readers-Digest, De Crescendo

2 Srovnej: Marquard, O.: *Abschied von Prinzipialen*, kap. *Inkompetenzkompensationskompetenz? Über Kompetenz und Inkompetenz der Philosophie*, Reclam, Stuttgart 1981.

fabuloval, vtipkoval a kritici v Německu označili jeho knihu za opak filosofie, hru, které podlehla realita. Jistě je možná i tato cesta.

Poněkud jinou zvolili němečtí kolegové: od roku 1988 se pravidelně věnuje televizní stanice *Westdeutsche Rundfunk Fernsehen Köln* filosofickým tématům — natáčí portréty, dokumenty, reportáže a diskuse.³ Do 1996 bylo odvysíláno kolem 100 pořadů. Záměrem televizní série s názvem *Philosophie heute* je představovat nejvýznačnější filosofy široké veřejnosti a informovat o nejdůležitějších filosofických proudech přítomnosti. Tento počín vychází z prosté skutečnosti: ve společnosti, v níž se postupně považuje za důležité a skutečné pouze to, co se ukazuje v televizi, by bylo pro filosofy fatální, kdyby se v tomto médiu neprezentovala filosofie. Konec konců téma „filosofie a veřejnost“ je stále více na programu mnoha střetnutí a kongresů.⁴ Některé pořady vychází i prostřednictvím videokazet, takže je možné shlédnout např. „obrazové monografie“ H. G. Gadamera, H. Blumenberga, U. Eca, J. Habermase nebo profil autora školského bestseleru *Sofijn svět* J. Gaardera. Výběr z tohoto ojedinělého televizního počínu získal nedávno i knižní podobu.

V roce 1997 vyšel sborník editovaný U. Boehmem s názvem *Philosophie heute. Gespräche mit U. Beck, H.-G. Gadamer, J. Habermas, H. Jonas, O. Marquard, W. Ch. Zimmerli, R. Rorty, I. Prigogine, R. Sennett u a.* (Campus, Frankfurt a. M. 1997, 223 s.).

Velmi často byli dříve ti, kdo chtěli učinit filosofii srozumitelnější pro každého (protože, jak se praví v předmluvě knihy, myšlení je člověku vlastní jako klokanům skákání a opicím šplhání), označováni v Německu jako žurnalisté nebo marxisté a riskovali při tom svoji akademickou kariéru (epizodní příhody Adorna, Blocha, Horkheimera, Wittgensteina). V reakci na skutečnost, že dnes (ostatně i dříve) je mezi filosofii a veřejností hluboký příkop, reagovali filosofové často otázkou: *K čemu ještě filosofie?* Nedistancovala se elitářsky od starostí lidí? Technika a věda triumfovaly, zatímco filosofové živoří v ghetech univerzit a filosofie se stala epigonální a velebí zašlou slávu lepších časů. V posledních desetiletích se častěji hovoří o nové odpovědnosti filosofie: snaží se opět získat praktické kompetence, snaží se pomoci orientovat ve veřejných diskusích. O jednu z podob realizace tohoto záměru se snaží zmíněná televizní řada a její malou součástí je i tato kniha. Při těchto pokusech o rehabilitaci veřejné role filosofie se často soustřeďuje pozornost na etiku, o niž je zatím největší zájem a mohla by představovat jednu z vratkých lávek přes vyhloubený příkop. Filosofové by mohli nastoupit na místa, která obsadili psychologové, terapeuti a různí léčitelé duší.⁵

3 Mohl bych rovněž připomenout i velmi sledovaný rozhlasový cyklus, který je zachycen v dvoudílném sborníku redigovaném K. O. Apelem a D. Böhlerem *Praktische Philosophie/Ethik: Dialoge*. Fischer, Frankfurt a. M. 1984.

4 Rok 1998 (10.-16. srpna) bude rokem konání 20. světového filosofického kongresu. Místem setkání jest Boston. Centrálním tématem: *Paidela* - tedy filozofie jako vychovatelka lidstva. Celá přehršle sekcí, tematických skupin a informací všeho druhu je vám k dispozici na adrese: <http://web.bu.edu/WCP>

5 V Německu si otevřel G. B. Achenbach v roce 1981 první filosofickou praxi od dob Sókra-

Knihy sama je koncipována jako upravený záznam rozhovorů — v nich se snad lépe ukazuje, že myšlení je proces a živoucího filosofování se dobře dosahuje právě v rozhovoru. Víme však také, že nadužívání slova „diskurs“ pouze může vytvářet zdání neustálého dialogu. V knize, i ve všech televizních pořadech, se hovoří jazykem, který bere ohled na veřejnost a filosofické laiky. Televize tak může posloužit jako korektura pro příslušné filosofy a současně přezkoušení schopnosti srozumitelně vyjádřit a obhájit své myšlenky.

Knihy je rozdělena na části *Filosofie* (s tématy *K čemu filosofie? Poslední jistota, fundamentalismus ve filosofii*), *Poznání* (témata *Poznání a příroda, Čas*), *Morálka* (*Je morálka moderní? co drží společnost pohromadě? Hodnoty a k čemu je potřebujeme?*), *Politika* (zde se objevuje „německé“ téma *Jsmo opět národem?*, *Vládné právo v politice?*), a poněkud nebezpečně znějící název poslední části *Život* (*Co člověku chybí, otázky a odpovědi filosofie, hledání vlastního života*).

V části *K čemu filosofie?* připomíná Marquard neinstrumentálně chápanou filosofii, která má co do činění se základní orientací ve světě. Tam, kde podle něj roste potřeba orientace, tam vzrůstá potřeba filosofie, čím modernější bude moderní svět, tím nutnější je filosofie. Ovšem je filosofie taková, nebo se takovou teprve stane? Není otázka „k čemu filosofie?“ variantou otázky „k čemu, nač vědění?“.

Pokud se v průběhu dějin zřetelně vydělily a vydělují vědy, co z filosofie zůstane? Nanejvýš ona výše zmíněná možnost kompenzovat svou inkompetenci, což je však poněkud temný pohled. Marquard připomíná tezi H. Plessnera (z knihy *Verspätete Nation*): filosofie se dostala do překerní situace, v níž se jeví jako nadbytečná. Tím, že proti této situaci vystupuje, se z ní postupně zotavuje. Tento proces začal u Kanta. Nyní se musíme ptát: *co vědy mohou a co ne?* Tento vzájemný obchod nazval Kant svého času *Kritikou*.

Shrnuto: v té míře, v jaké ztratila filosofie své kompetence, které zůstaly z ní se vydělujícím vědám, rostla současně nová kompetence, která se v tomto procesu odkrývala (interdisciplinarita a pod.).

Z uvedené situace vyplynuly dvě otázky: 1) *co se stane ze sociálních věd, když se od filosofie zcela emancipují?* 2) *co se děje tam, kde se nefilosofuje?*

Marquard tuto situaci komentuje následovně: neznamená to, že tam, kde se nefilosofuje není žádná filosofie, ale špatná filosofie — oblast ovládají šarlatáni či varianty moralistů, kteří hlavu nahrazují zdviženým prstem. Na druhé straně ovšem *tam, kde se filosofové stávají „guru“, není s jejich filosofii něco v pořádku. Filosofové musí učinit „guru“ zbytečnými.* Marquard to nazývá *dietetikou významového očekávání* — tak jako by měl člověk, který se stává korpulentnějším, držet dietu.⁶

ta, čímž protáhl linii vnímající filosofii jako umění života - jako předstření životních alternativ. K tomu by se jistě připojila i ve Francii se rozvíjející síť filosofických kaváren, které se však stávají spíše místem exhibice, než místem soustředěného dialogu.

6 H. Blumengerg tuto situaci popsal v knize *Die Sorge geht über den Fluss* (1987) takto: krize filosofie ano, ale ne proto, že by byla nadbytečná, ale proto, že chce příliš mnoho, víc než může vykonat - musíme se podle něj víc namáhat.

V diskusi o „posledních jistotách“ ve filosofii lze nalézt zvažování síly tradice, předpokladů předchozích filosofů ve spojitosti se zpochybněním nutnosti těchto „prvních a posledních základů“ ve jménu např. sociálního uvažování. Filosofie zaměřující pozornost na hermeneutiku — tedy posléze na dorozumívání — bude scilicet mezi těmito dvěma póly, které jinými slovy popsal M. Horkheimer, kterého zmiňuje jeden z účastníků diskuse: filosofie se vždy vyznačovala na jedné straně metafyzickým optimismem, věčnými, nezničitelnými idejemi a na druhé straně sociálním pesimismem. To, co je nazýváno jako relativismus, skepticismus, jejich různé varianty nebo popř. postmodernismus, představovalo opačný tah vyznačující se *sociálním optimismem* a *metafyzickým agnosticisem*.

Pokud nás bude zajímat v této knize především téma role a kompetencí filosofie, pak se můžeme proplétat diskusemi dále. V části *Poznání* je záznam diskuse, které se účastnil s O. Marquardem rovněž R. Rorty. Ten si klade otázku: existuje při hledání nějakého základu, kterým mohou být v tomto případě lidská práva, filosofické zdůvodnění? Tedy, existuje filosofické zdůvodnění pro lidská práva? Kultura lidských práv je podle něj fenomén doby po druhé světové válce a považuje ji za nejpozdější formu cílů francouzské revoluce. Avšak, mají lidé skutečně „lidská“ práva? Lidská práva jsou v Rortyho pohledu zkrácením sociálních a politických nadějí naší kultury. Otázka, která z toho plyne pro intelektuály zní: „co můžeš udělat pro lidská práva i když pro ně neexistuje filosofické zdůvodnění?“ Odpovídá si následujícím způsobem: dělej totéž, co žurnalisté, spisovatelé a teoretici; vyprávěj „historky“ o tom, jak to vypadá na druhé straně oceánu nebo v příštím pokolení, na příštím území a to pro to, aby bylo možné říci, že lidé zde žijící jsou tobě a nám podobnější, než si myslíš. Jedinou cestou, jak ukázat, co se stane, když lidem nebude přiznáno to, co nazýváme lidskými právy, je ukazovat, co se děje, když lidé nemají lidská práva. Marquard k této diskusi dodává, že při hledání funkčních základů není příliš času pro abstraktní a principiální úvahy, pro něž je náš život krátký a čas pro něj vyměřený konečný. Z toho plyne jedno: nemůžeme čekat, musíme si pospíšet, ale právě tak musíme pěstovat jistotu kompenzace této rychlosti, tedy kulturu uchování. Nedisponujeme tím, čím James Bond, který je autorem rčení „Žijeme jen dvakrát“. Jiný život můžeme podle Marquarda získat tím, že máme všichni spolu-občany, spolu-lidi.

V intencích těchto úvah jsou i pozice prezentované v oddíle *Morálka*. Morálka je pro O. Höffe definována protnutím tří známých maxim: myslet na místě sebe sama, myslet na místě každého jiného, myslet ve shodě se sebou samým. Připomíná, že odpověď na otázku, zda je morálka moderní, je jednoznačná, protože problémy, kterými se zabývá jsou našimi vlastními s novou brizancí a aktualitou.

Mohli bychom sledovat diskuse, které se týkají otázek hodnot (které jsou např. pro J. Mittelstrasse produktem naší vůle, spolužití, přání, touhy mít se lépe), solidarity (která není vnímána v tom smyslu, jak ji praktikujeme v dnešním politickém stavu: dva se dohodnou na tom, že třetí musí platit), politiky (diskutoval rovněž J. Habermas s R. Dworkinem), v oddíle co chybí člověku se můžete s H.G. Gadamerem ptát na to, proč jsou dnešními hrdiny mladé, frivolní, brzo umírající figury a nikoliv moudří a zkušení, zda nemůže být toto všeobecně

inovativní přetížení pólu modernity příčinou odložení filosofie do úschovny zavazadel, kde na ni majitel zapomněl a její kusy jsou příležitostně vydraženy za pakatel a přejdou do vlastnictví tzv. „alternativních myslitelů“, kteří je přetvoří do zmetkovité podoby spásných a léčebných hybridů? Můžeme si klást otázku o roli proporcí mezi přáním a vyplněním v lidském životě, o přepólování otázky „co člověku chybí?“ na otázku „co je člověku dáno?“.

Tyto a mnohé další otázky jsou předmětem diskusí mnoha filosofů, kteří nabízejí své diskuse veřejnosti prostřednictvím televizního média. Část diskuse nám zprostředkovala zmíněná kniha.

Celá tato aktivita je podle mého názoru dokladem, že filosofové se pokoušejí přesvědčit o svých kompetencích i jiné než sebe sami a prokazují schopnost klást otázky pronikavějším způsobem než tomu bývá v situacích, kdy jsou pečlivou filosofickou průpravou nachystané a fungující intelektu nahrazeny sice zapáleným, ale zoufale nedostatečně vybaveným, zato však oblíbeným či pohledným (pohlednou) moderátorem (moderátorkou) diskutujícím filosofická témata dnes už prakticky s kýmkoli kromě filosofů. Jsou filosofové u nás schopni a ochotni vystoupit či proniknout na tuto agoru a opět oslovovat své spoluobčany, dráždit je, provokovat i vzdělávat? Nebo zůstane agora i nadále filosofů zbavená?